

בניגוד למקרה דומה ששמעון "אינו מחויב כלום", שאז עוונות העשה שעליו עשויים להתכפר בחטאת, בעוד שלגרסה לעיל "עולה" אין כל דמיון בין המקרים). גם הרמב"ם, שכאמור לעיל סובר שיש לחשוש על סתם אדם שמא הוא חייב חטאת, מודה שבמקרה זה אין לפסול משום כך. טעם הדבר, שמי שיודע בעצמו שהוא חייב עולה – מן הסתם יודע שאינו חייב חטאת (יכהן פאר); או שמדובר כששחטו במפורש כדי לכפר על עוון המתכפר בעולה ולא כדי לכפר על חטאת (קין אורח).

רש"י כותב שמדובר במקרה ששמעון כבר הפריש את עולתו, או על כל פנים נדר להביאה (הדבר תלוי בגרסה המדויקת בו). אולם לדעת תוס' (באפשרות שבה נקטו בגרסת רש"י לגבי הנושא בסוגיה), אם שמעון כבר הפריש את העולה – דינו כ"מי שאינו מחויב כלום" הנ"ל (כי עבירות העשה שיעבור מכאן ואילך אינם מתכפרים בעולה שכבר הופרשה).

ד. במקרה זה של חטאת לשם המחויב עולה, יש חידוש ברמב"ם שאף על פי שכשרה – לא עלתה לבעליה. לשיטתו הריצוי לבעלים מותנה בכוונה חיובית לשם הזבח והזוכה, ודימה זאת לחטאת שנשחטה לשם חולין, שאינה מרצה (אחרונים).

למרות זאת, במקרה של עולה לשם מי שאינו מחויב כלום הרמב"ם כותב שלא עלתה לבעלים בגלל ששמעון מוחזק כחייב עשה, ולכאורה לשיטתו הנ"ל טעם זה מיותר, ובלאו הכי אין ריצוי במחשבת שינוי בעלים. יש מחלקים בדעת הרמב"ם, שהחידוש הנ"ל הוא דין מיוחד בחטאת, ובשאר הקדשים שינוי בעלים אינו גורם כלום אם אינו מחויב כפרה כמותו (קין אורח); ויש מחלקים להיפך, שהדין בחטאת הוא הנוהג בכל הקדשים פרט לעולה (מעיל שמואל). פירוש שלישי: בכל הקדשים, מחשבת שינוי בעלים לשם מי שאין לו שום זיקה לקרבן זה – איננה מועילה כלל, לא לפסול ולא למנוע ריצוי. כאשר לשמעון יש זיקה לקרבן – המחשבה אודותיו מועילה לגרום שהקרבן לא ירצה, אבל איננה פוסלת את הקרבן אלא אם כן יהיה מחויב כפרה כמותו ממש (מרכבת המשנה; ערוך השולחן).

המילה "מעולם" תמוהה לכאורה, שכן כדי להגדיר אותו כמחויב עולה עלינו לומר שעבר על עשה מאז שהקריב את עולתו בפעם הקודמת (כגון עולת ראייה ברגל האחרון), ולמה הרמב"ם מסתפק בקביעה שאי פעם בעבר אדם זה עבר על עשה? לדברינו הדבר מוסבר, שכן אין צורך כאן בחיוב ממש כמו בחטאת, אלא שיהיה ראוי לעולה, שקרבן זה לא יהיה מופקע ממנו, ובכך שעבר פעם אחת על עשה – נעשה "ראוי" לעולם.

יש קושי בדרך זו, שכן הרמב"ם כותב גם לגבי חטאת שנשחטה לשם מת שאינה מרצה לבעליה, ולדברינו נצטרך לומר שהמת אמנם אינו מתכפר, "אין כפרה למתים", אבל בכל זאת הרי הוא ראוי לקרבן זה מחמת שבחיו התחייב בה, וצריך עיון.

סיכום

א. השוחט חטאתו של ראובן לשם שמעון ושמעון אינו חייב בקרבן כלשהו – בגמ' לפנינו נאמר שחטאת ראובן פסולה, ושלוש שיטות בדבר: לדעת רש"י הטעם משום שכל אדם הוא בחזקת שעבר על מצות עשה כלשהי, והחטאת מכפרת גם על עשה, ונמצא הרי זה "מחויב כפרה כמותו". לדעת הרמב"ם הכפרה על עשה איננה "כפרה כמותו", ובכל זאת הסכים לדין זה מטעם אחר, שמא שמעון עבר על איסור כרת ואף הוא חייב חטאת כמו ראובן. על פי זה, הפסול מספק בלבד (קין אורה וליקוטי הלכות). תוס' מביאים גרסה לפיה הגמ' לא עסקה בחטאת ראובן, אלא בעולתו, ולדעתם במקרה האמור החטאת כשרה (שטמ"ק). כמה אחרונים צידדו בגרסת תוס'.

ב. השוחט עולת ראובן לשם שמעון שאינו חייב כלום – לפי הגרסה הנ"ל בתוס', על מקרה זה אמרה הגמ' שלא עלתה לבעלים, כי חזקת שמעון שהוא מחויב עשה, והרי הוא "מחויב כפרה כמותו" לעניין עולה. מסתבר שגם רש"י, שלא גרס כך, מודה בדין זה, וכן כתב הרמב"ם.

ג. השוחט חטאת ראובן לשם שמעון המחויב קרבן עולה – החטאת כשרה. טעם הדבר, שעוונות העשה של שמעון אמורים להתכפר בעולתו ולא בחטאת, ולכן שמעון אינו נחשב כ"מחויב כפרה כמותו" (לדעת רש"י לעיל הרי זה

מערכה י. מחשבת שינוי בעלים כאשר הבעלים כבר מתו (ז,ב)

למרות שאינו מכפר. לעומת זאת חטאת או אשם, הבאים לכפרה בלבד ולא בנדבה, אין היורשים מביאים אותם תחת המת (לעיל ה,א).

הסוגיה עוסקת בקרבן עולה או שלמים שהיורשים מביאים במקום אביהם, ומבררת האם קיים גם בו הדין שאם הקרבן נשחט שלא לשם בעליו – לא עלה לבעליו לשם חובה.

אדם שהתחייב להביא עולה או שלמים, בין אם מרצונו, כגון שנדר או נדב להביא קרבן, ובין אם מחמת חובה שהטילה התורה עליו, כגון עולת היולדת, הרי שגם אם מת – חלה חובה על יורשיו להביא את הקרבן במקומו, בדומה לאדם שחייב ממון לחברו ומוטל על יורשיו לפורעו מנכסי המת. ואף על פי ש"אין כפרה למתים" (להלן ט,ב), הרי קרבן עולה ושלמים יכול לבוא גם כנדבה, ויש מקום להביאו

מחלוקת האמוראים וביאורה

דעת רבא, שאם שחט את העולה בשינוי קודש - "פסולה", כלומר, שלא עלתה לבעלים לשם חובה, ופירש רש"י, שעל היורש להביא אחרת תחתיה¹. לעומת זאת, אם שחטה בשינוי בעלים - כשרה, כי "אין בעלים לאחר מיתה". דברים אלו, סותרים, לכאורה, מינייה וביה: אם בשינוי קודש "לא עלתה לבעלים", הרי שיש לה בעלים! על כרחנו עלינו לפרש, שלדעת רבא אמנם יש לה בעלים, מבחינת אחריותו להביא את הקרבן, אבל אין לה בעלים המתכפר בה, ולכן אם נשחטה לשם אדם אחר - אין בכך פגם.

תוס' (ד,א ד"ה וישנן; פסחים ס,א ד"ה וישנו) מעלים אפשרות, שלדעת רבא מותר אף לכתחילה להתכוון לשם אדם אחר. בחמדת דניאל מחדד את החידוש שבדבר: אמנם היורשים הם בעלי הקרבן, ואף מתכפרים בו במידה מסוימת ("מקופיא"), כמבואר בגמ' (ו,א), ולכאורה יש לומר גם כאן את ההלכה (להלן מו,ב): "לשם ששה דברים הזבח נזבח... לשם זבחה", ואף על פי כן, מכיוון שאין כפרתם קבועה - אינם בגדר בעלים לענין זה.

רב פנחס בריה דרב אמי² חולק על רבא ואומר: "יש בעלים לאחר מיתה"³. רב אשי הסתפק בכוותו, האם הדברים אמורים רק לעניין זה שהיורש מתכפר בקרבן זה (כשעבר על מצות עשה), או שמא גם לעניין זה שיש בו שינוי בעלים, בניגוד לדעת רבא. ורב פנחס השיבו, שאכן כוותו אף לעניין שינוי בעלים. מדברי רב אשי מתברר, שה"בעלים" האמור בדברי רב פנחס אינו המת, אלא היורש, וכן פירש רש"י: "יש בעלים - שהיורש הוא בעליה". אם כן, "שינוי הבעלים" הוא שלא נשחט לשם היורש אלא לשם אחר (זבחי אפרים⁴).

יש לעיין בספקו של רב אשי: מה הצד לומר שהיורש מתכפר בקרבן ובכל זאת אין בו שינוי בעלים? רש"י מפרש:

"היכא דשני לא בעי לאיתווי אחריתי, דהא איהו לא נדר מידי". פירוש לפירושו: אמנם היורש מתכפר, והוא הבעלים, ויש כאן "שינוי בעלים" שאינו מרצה, ומכל מקום, אין להטיל עליו את האחריות להבאת קרבן חדש, כי הוא לא נדר. לכאורה, סברה זו מניחה ש"שעבודא לאו דאורייתא", ולא חל על נכסי המת החיוב להביא את קרבנו (עולת שלמה). יש בכך קושי, שכן על פי סברה זו צריך להיות הדין כך אפילו בשינוי קודש, בניגוד לדברי רבא (שפת אמת; אוצר חיים; ועיין מים קדושים).

יש מקום לפרש את הספק באופן שונה מרש"י, שרב אשי מציג שכפרת היורש היא "מקופיא", ואין בה כדי להגדירו כבעלים, ונמצא שאין כאן שינוי בעלים, וכדעת רבא (שפת אמת). מכל מקום, למסקנת הגמ' בדעת רב פנחס דעתו ברורה, שהיורש הוא הבעלים לכל דבר, וגם מוטלת עליו האחריות להביא קרבן שירצה לבעליו.

לכשנבוא למצות את נקודת המחלוקת בין רבא לרב פנחס בריה דרב אמי, נראה שהם חלוקים בשאלה שנדונה בסוגיה לעיל (ה,ב-ו,א) על כפרת היורשים בקרבן אביהם, ומסקנת הגמ', ש"מקיבעא לא מכפרא, מקופיא מכפרא". נראה שלדעת רב פנחס כפרת היורשים היא "מקיבעא", ולכן חיוני להקריב את הקרבן לשמם (קרבן אורה; אך עיין בזבחי אפרים).

בתוס' בפסחים (ס,א ד"ה וישנו) משמע שהבינו את שורש המחלוקת באופן אחר, וזו לשונם: "שינוי בעלים אינו לאחר מיתה, שמא משום דכתיב 'לכפר עליו' - ולא על חבירו, ומת לאו בר כפרה גמורה הוא, אלא שנתחייב להביאו". התוס' נזקקים לפסוק מיוחד כדי לבאר את דעת רבא, משום שבפשטות מי שחייב בהבאת הקרבן נחשב לבעלים, ונמצא שיש כאן שינוי בעלים. הפסוק מחדש, לדעת רבא, ששינוי בעלים נאמר דווקא כשיש מתכפר, וכאן

להביאה, לבין עולה שהמת נדר, שלא ברור האם היא נחשבת "מלוה הכתובה בתורה": המאירי בפסחים ס,ב כותב: "ואם נדר אחד עולה ומת - יורשים חייבים להביאה, שכבר נשתעבדו נכסיו במלוה הכתובה בתורה". לעומתו, באור זרוע (בבא קמא ס' כג) כתב שאפילו עולת היולדת חשובה מלוה הכתובה בתורה רק משום שכבר הקריבה את חטאתה, ונראה שלדעתו הנודר "הרי עלי" אינו חשוב מלוה הכתובה בתורה.

יש להעיר, שלכאורה גם לדעה ששיעבודא לאו דאורייתא יש נפקא מינה בין שינוי קודש לשינוי בעלים, שאמנם אין כופין את היתומים לפרוע חוב אביהם, אבל יש מצוה בדבר (רמב"ן וריטב"א קידושין שם), ואם כן, בשינוי קודש - מצוה להביא קרבן אחר, ובשינוי בעלים - לא. אולם בירושלמי בחגיגה (פ"א סוף ה"א) מפורש שלדעה ששיעבודא לאו דאורייתא אין תובעים כלל את היורשים להביא את הקרבן, והטעם, שהמצוה על היתומים לפרוע חוב אביהם נאמרה רק בחוב שהוא בבחינת "לווה רשע ולא ישלם" (ש"ת באר יצחק ח"מ ס' ב).

2. בגמ' לעיל ד,ב מופיעה מימרא זו בשם "רב פנחס בריה דרב מרי", אולם לא מצאנו חכם בשם זה, ובכתבי היד מופיע גם שם "אמי".

3. בגמ' לעיל ד,ב ובפסחים ס,א, מופיע המשפט בנוסח שונה: "יש שינוי בעלים לאחר מיתה". נראה, שהנוסח המקורי של דבריו הוא "יש בעלים", וזהו מקור ספקו של רב אשי, כדלהלן, והגמ' הוסיפה את המילה "שינוי" כדי להבהיר שהוא חולק על רבא.

4. וכתב שמכל מקום המקריב לשם המת - כשר, כיון שהיורש יורש מכוחו. ובזבח תודה כתב כך מטעם אחר, שהמת אינו בר כפרה ואינו "מחויב כפרה כמותו".

1. פירוש זה מתבקש, שכן אם אינו חייב להביא אחרת תחתיה - במה היא פסולה ומה ההבדל בינה לבין שינוי בעלים? הרי שניהם כשרים, ואינו חייב להביא אחרת! מכל מקום יש בו חידוש, שכן גם אם הקרבן לא עלה לבעלי, והמת לא קיים את חובתו, אין הדבר פשוט שמוטלת על היורש חובה למלאה. הדבר תלוי בשאלה האם "שעבודא דאורייתא", כלומר, האם התורה הטילה על נכסיו של אדם שעבוד לחובותיו, ואם כן, הרי התחייבו נכסי המת בקרבן. כך מבואר בגמ' בקידושין (יג,ב), שהמפריש עולה ומת - חובה על היורשים להביאה, ואילו אם התחייב בעולה ולא הפרישה - הדבר שנוי במחלוקת אמוראים על "שעבודא דאורייתא". נמצא, על פי דרכו של רש"י, שרבא סובר "שעבודא דאורייתא" (מראה כהן), והדברים עולים בקנה אחד עם דברי תוס' בגיטין (נ,א ד"ה כיון) והרמב"ן והרשב"א בקידושין (שם), שהוכיחו מכמה סוגיות שכך דעת רבא (אך יש החולקים בדבר, עיין פני יהושע בגיטין שם, ו"ש"ך בח"מ ס' לט סק"ב). אולם תוס' (זבחים ד,א ד"ה וישנן) חותרים למצוא נפקא מינה בין שינוי קודש לשינוי בעלים גם לדעה שהיורש אינו מחויב להביא קרבן שהתחייב בו אביו, כגון, ששינוי קודש אסור לכתחילה, ושינוי בעלים לאחר מיתה מותר לדעת רבא אף לכתחילה, ראה להלן.

להלכה, נחלקו הדעות האם קיימא לן שעבודא דאורייתא: שיטת הרי"ף (סוף בבא בתרא) והרמב"ם (הל' מלוה ולוה י"א, ד והל' מחוסרי כפרה א,ג) וסיעתם, ששעבודא דאורייתא. ושיטת תוס' (קידושין יג,ב ד"ה אמר) וסיעתם (עיין ש"ך ח"מ ס' לט סק"ב) ששעבודא לאו דאורייתא, ובכל זאת ב"מלוה הכתובה בתורה" חייבים היורשים לפרוע. לביאור המושג "מלוה הכתובה בתורה" עיין בקידושין יג,ב ובראשונים שם. לענייננו יש להבחין בין עולת חובה, כגון עולת היולדת, שלכל הדעות נחשבת "מלוה הכתובה בתורה", ואף לשיטת תוס' להלכה היורשים חייבים

"מקיבעא". טעם אחר בזבח תודה, שסתימת הסוגיה לעיל (ד,א) כרבא, שאין שינוי בעלים לאחר מיתה, ודעת רב פנחס מובאת שם כדעה צדדית.

המאירי (פסחים ס,ב) מביא דעה אחרת: "יש חולקים לפסוק ששינוי בעלים אינו עולה אף לאחר מיתה כרב פנחס, ואין בידינו להכריע".

סיכום

כשאדם מת ויורשיו מביאים את קרבנו, וקרבתו זה הוקרב במחשבת שינוי בעלים, נחלקו אמוראים האם מחשבה זו גורעת, והקרבתו לא עלה לבעליו (ולדעה שנכסי המת השתעבדו מדאורייתא לחיוביו – יצטרך היורש להביא קרבן חדש). לדעה שמחשבה זו אינה גורעת, כתבו תוס' שאף לכתחילה מותר לחשוב כן.

לדעה שקרבן זה טעון מחשבת בעלים, לשם מי יחשוב? דעת רש"י שיחשוב לשם היורש, ונראה שלדעתו מחלוקת האמוראים היא באיזו מידה היורש נחשב בעלים והאם כפרתו "מקיבעא" או "מקופיא" (קרבן אורה). בתוס' בפסחים משתמע שהמחשבה הנדרשת היא לשם המת (צפנת פענח), והמחלוקת היא האם מחשבת בעלים היא לשם המתכפר, ואינו שייך במת, או לשם המביא את הקרבן, והוא המת שהקרבתו בא מנכסיו.

הרמב"ם פוסק כרבא, והמאירי מביא דעה הפוכה ואינו מכריע.

המת אינו מתכפר. משתמע מדבריהם, ומכך שלא הזכירו כלל את כפרת היורש, שרב פנחס חולק בנקודה זו עצמה, שלדעתו אין הדבר תלוי במתכפר, אלא במי שחייב להביא, ומכיוון שהמת התחייב להביא, והקרבתו בא מנכסיו עבור חיובו, הרי הוא בגדר בעלים. עלה בידינו, שלדעת תוספות הקרבן צריך לבוא לשם המת, ולא לשם היורש (צפנת פענח, הל' נזירות ח,טו).

פסק ההלכה

הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין טו,טו) פוסק כרבא: "עולה הבאה לאחר מיתה שעשייה שלא לשם בעליה – עלת לבעלים לשם חובה, שאין בעלים לאחר מיתה". הכסף משנה מנמק את הכרעת הרמב"ם בכך שרבא "בתרא הוא", על פי הכלל "הלכה כבתראי". ותמחה על כך כמה מפרשים (קרבן אורה; זבח תודה). שהרי רב פנחס בר אמי מאוחר יותר, כפי שמוכח בסוגיה כאן, שרב אשי דן עמו בדבר (אם כי, רב פנחס חי כבר בימי רבא, עיין כתובות פה,א). מכל מקום, נראה שיש עדיפות לדעת רבא, שהוא "מרא דתלמודא", ביחס לאמורא שאינו מפורסם המאוחר ממנו, כפי שכתבו בעלי הכללים בכמה מקומות (עיין שו"ת מהר"י בן לב ח"ג סי' פז, על רבא לעומת רב נחמיה בריה דרב יוסף).

בקרבן אורה מסביר (על פי ביאורו הנ"ל למחלוקת רבא ורב פנחס), שהרמב"ם הכריע כרבא על פי המסקנה לעיל (ו,א), שכפרת היורש בקרבן אביו היא "מקופיא" ולא

מערכה יא. "עולה" – דורון היא" (ז,ב)

גם לקרבנות אחרים, אלא שבהם הדבר ברור שהתשובה לבדה איננה מספיקה לכפר (עיין יומא פו,א), ולכן הקרבן נצרך לכפרתם¹.

רבא: העולה היא דורון לאחר הכפרה

רבא מוכיח שהעולה איננה הגורם המכפר, וממה נפשך: אם הביא קרבן בלא תשובה וחרטה על חטאו, והחוטא עודנו עומד ברשעו – הקרבן אינו מכפר², ככתוב: "זבח רשעים – תועבה" (משלי כא,כז); ואם עשה תשובה – היא עצמה מכפרת, כדברי הברייתא על "ארבעה חילוקי כפרה" (יומא פו,א): "עבר על מצות עשה, ושב – לא זו משם עד שמוחלים לו" (וכן במשנה שם פה,ב): "תשובה מכפרת על עבירות קלות, על עשה..."³. לפיכך קבע רבא, שהעולה היא "דורון" בלבד: לאחר שהאדם שב בלבו על חטאו ונתכפר לו

נאמר בתורה: "אם עולה קרבנו... וסמך ידו על ראש העולה ונרצה לו לכפר עליו" (ויקרא א,ג-ד). מוזכרת כאן כפרה על חטא, אבל לא נתפרש בכתוב מהו החטא שעליו העולה באה.

בגמרא ביומא (לו,א) נאמר, שהעולה מכפרת על ביטול מצות עשה ועל לאו הניתק לעשה. הירושלמי ביומא (פ"ח ה"ז) מוסיף, שהעולה מכפרת על הרחוק עבירה, כדברי איוב (איוב א,ה): "והשכים בבוקר והעלה עולות מספר כולם, כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם" (להרחבה על העבירות המתכפרות בעולה עיין שערי היכל למסכת יומא, מערכה עז).

הסוגיה כאן עוסקת בשאלה: מה היחס בין הבאת הקרבן על החטא לבין התשובה עליו? האם התשובה חיונית לכפרה, ואם כן – מה תפקידו של הקרבן? שאלה זו נוגעת

1. יצאו ידי חובת הקרבן (אם נדרו "הרי עלי עולה"), אלא שהעשה לא התכפר, וכדי לכפר עליו יצטרכו להביא קרבן חדש לאחר התשובה (ליקוטי הלכות; וראה שם, שהעלה אפשרות שאולי בדיעבד העשה אף מתכפר).

2. בדומה לכך מקשה הגמ' בשבועות (ב,ב-ג,א) על המשנה שם, האומרת ששעיר המשתלח מכפר על עשה: אם עשה תשובה – הרי כיפרה לו; ואם לאו – "זבח

1. עיין ר"י מיגאש שבועות יב,ב, שהסביר נקודה זו בהרחבה.

2. אם הוא רגיל בעבירה זו, לתאבון או להכעיס – לכתחילה אסור להקריב בכלל את הקרבן, שכן אסור לקבל קרבן שנועד לכפר על עבירה מסוימת ממישהו שרגיל לעבור עליה בזדון (הל' מעשה הקרבנות ג,ד; ובחיבת הקודש כאן הסיק מהגמ' שאפילו בפעם אחת אסור לקבל ממנו). מכל מקום, בדיעבד הקרבן כשר, ובעליו אף